

УДК 377.091:331

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-2-27>

Юрій КОЗЛОВСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0003-1006-0130

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua

Маріанна ГАВРИЛЮК,

orcid.org/0000-0002-2347-2188

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) marianna.v.havryliuk@lpnu.ua

Оксана БІЛИК,

orcid.org/0000-0001-6042-1147

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»
(м. Львів, Україна) Lubik.anelia@gmail.com

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Проблема. Особливостями сільських закладів професійно-технічної освіти є їх значна ізольованість і обмеження можливостей учнів, пов'язаних з географічним розташуванням населеного пункту. Надто складною є ситуація у віддалених селах, де учні чітко спрямовуються на конкретну роботу з першого дня навчання, що суттєво знижує мотивацію до творчості. Останніми роками ситуація покращилася за рахунок стрімкого розвитку засобів зв'язку та можливостей інформаційно-комунікаційних технологій. Навчальний процес переважно зорієнтований на середнього учня, а рівень готовності викладачів до навчання обдарованої молоді за індивідуальними програмами розвитку й обрання напрямів роботи з ними є недостатнім, що в підсумку обмежує можливості розвитку цих здібностей. **Мета.** Обґрунтування методологічних засад та виявлення практичних можливостей розвитку творчих рис особистості учнів сільської місцевості. **Узагальнені результати.** Методологічною основою творчого розвитку є принцип наступності та неперервності у навчанні й синергетичний підхід, що передбачають залучення учнів до активної продуктивної діяльності, взаємопроникнення проблем освітнього та виробничого характеру, використання освітніх мереж в умовах сільських ПТНЗ та активізацію використання інноваційних форм навчання. Актуальними залишаються пошук талановитих дітей та педагогічна підтримка їх особистісного та професійного розвитку. Доцільними на сучасному етапі є такі форми розвитку творчості учнів, що проживають у сільській місцевості, як наукові проєкти учнів, віртуальні конференції, презентації, електронне моделювання творчих ситуацій та завдань, комп'ютерні проєкти, відео-майстер-класи, нові дистанційні розвивальні курси, літні табори для обдарованої молоді, видання збірників творчих робіт учнів, заохочення учнів до публікацій у ЗМІ, наукове спілкування в мережах тощо. У результаті формується освітній простір відкритих самоорганізованих систем навчальних закладів, що функціонують на інтегрованій основі, узгодження та вироблення єдиних критеріїв обдарованості учнів, створення творчих проєктів, взаємодії закладів професійно-технічної та вищої освіти за профілями підготовки учнів тощо.

Ключові слова: учні, творчий розвиток, діяльність, заклади професійно-технічної освіти, сільська місцевість, освітні мережі, методологічні засади, традиційні та інноваційні форми діяльності

Yuriy KOZLOVSKII,

orcid.org/0000-0003-1006-0130

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua

Marianna HAVRYLIUK,*orcid.org/0000-0002-2347-2188**PhD in Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages**Lviv Polytechnic National University**(Lviv, Ukraine) marianna.v.havryliuk@lpnu.ua***Oksana BILYK,***orcid.org/0000-0001-6042-1147**PhD in Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages**Lviv Polytechnic National University**(Lviv, Ukraine) Lubik.anelia@gmail.com*

DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE PERSONALITY IN VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION IN RURAL AREAS

Problem. Peculiarities of rural vocational education institutions are their significant isolation and limited opportunities for students due to the geographical location of the settlement. The situation in remote villages is too difficult, as students are clearly focused on specific work from the first day of their study, which significantly reduces the motivation for creativity. In recent years, the situation has improved due to the rapid development of communications and information technology capabilities. In most cases, the educational process is focused on an average student, and the level of teachers' readiness to teach gifted and creative youth using individual development programs and choose appropriate areas of work is insufficient, which in its turn ultimately limits the development of these abilities. **Research aim.** Substantiation of methodological principles and identification of practical opportunities for the development of creative personality traits of rural students are the main goals of this paper. **Results.** The methodological basis of the development of student's creative abilities is the principle of knowledge and learning continuity as well as a synergetic approach, involving students in active productive activities, interpenetration of educational and industrial problems, the use of educational networks in rural vocational schools and intensifying the use of innovative forms of learning. The search for talented children and pedagogical support of their personal and professional development remain relevant. At the present stage, the development of student's creative abilities particularly of those who live in rural areas might be provided by research projects, virtual conferences, presentations, electronic modeling of creative situations and tasks, computer projects, video workshops, new distance developing courses, summer camps for gifted youth, publication of students' creative works, encouraging students to publish in the media, scientific communication in networks, etc. As a result, the educational space of open self-organized systems of educational institutions functioning on an integrated basis is being formed. Coordination and development of common criteria for student's talent, developing of creative projects, interaction of vocational and higher education institutions are essential.

Key words: students, creative development, activity, vocational education institutions, rural area, educational networks, methodological principles, traditional and innovative forms of activity

Постановка проблеми. В Україні розроблено та прийнято до виконання низку програм стосовно роботи з обдарованою молоддю. У цих документах їх зміст переконливо доводить потребу у всебічному розвитку й повноцінній реалізації, позаяк здібна молодь слугує основним ресурсом процвітання нації в епоху високотехнологічної та інтелектуальної моделі всесвітньої економіки (Ляшенко, Євтодюк, 2002: 135). У цьому сенсі сучасний соціально-економічний розвиток суспільства ставить нові завдання перед освітньою галуззю щодо підготовки фахівців, здатних сформувати інтелектуальний потенціал нації.

Сучасний етап розвитку професійно-технічної освіти характерний глибокою перебудовою, важливою рисою якої є орієнтація на особистість обдарованого учня. І хоч учнів професійно-технічних навчальних закладів загалом вважають

не особливо талановитими, а в сучасному педагогічному середовищі панує думка, що в ПТНЗ навчаються ті, яким не під силу здобувати освіту у закладах вищої освіти чи школах для обдарованих дітей, однак варто пам'ятати, що кожна дитина є по-своєму талановитою та обдарованою.

Аналіз досліджень. У педагогічній літературі виховання обдарованої молоді в навчальному закладі професійної освіти активно досліджував І. Гриценок (Гриценок, 2012). Психологію загальних здібностей аналізував у своїх працях В. Дружинин (Дружинин, 1999). Науковці В. Моляко й О. Музика вивчали здібності, творчість та обдарованість (Моляко, Музика, 2007). Дослідники С. Ляшенко та А. Євтодюк аналізували шляхи у майбутнє і філософію освіти (Ляшенко, Євтодюк, 2002). Психологію особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської

молоді у науково-методичному посібнику розкрив В. Рибалка (Рибалка, 2002). В основі досліджень Б. Теплова – вивчення здібностей і таланту (Теплов, 1941). Феномен сільської школи в освітньому просторі України аналізували В. Ястребова, О.Варецька, І. Гашенко, Л. Кондратова (Ястребова, Варецька, Гашенко, Кондратова, 2009) та ін.

Одним із аспектів підтримки обдарованих дітей, що навчаються у сільських закладах професійно-технічної освіти, є творчий розвиток особистості учнів, що вимагає спеціальної педагогічної діяльності. Висвітлення саме цих проблем роботи з обдарованими учнями у педагогічній літературі недостатнє.

Мета статті – обґрунтування теоретичних засад та шляхів реалізації, творчий розвиток особистості учнів у закладах професійно-технічної освіти сільської місцевості в контексті їхньої взаємодії з вищою школою.

Виклад основного матеріалу. Творчість є складним комплексним явищем, детермінованим соціально-психологічними передумовами, розвивальною взаємодією суб'єкта й об'єкта та спрямованим на владнання діалектичної суперечності згідно з поставленими цілями. Творчі здібності ми розглядаємо як органічну цілісність належного рівня знань свідомого індивіда з його природними талантами, індивідуальними особливостями, розвиненими, удосконаленими у процесі спеціально організованої, творчої діяльності, спрямованої на розкриття творчих можливостей кожного, задоволення естетичних та моральних потреб індивіда й людства загалом.

Слід зазначити, що не менше ніж 10% учнівського середовища професійно-технічних навчальних закладів можна віднести до обдарованої молоді, у той час, коли лише 2–3% реалізують себе згодом як обдаровані (Гриценко, 2012). Нерідко причиною цього є те, що зазвичай навчальний процес зорієнтований на «середнього учня», а рівень готовності викладачів до навчання обдарованої молоді за індивідуальними програмами розвитку й обрання напрямів роботи з ними недостатній, що в підсумку обмежує можливості розвитку цих здібностей. З одного боку, такі умови підвищують планку вимог щодо статусу інтелектуальної переваги, а з іншого – позбавляють талановиту дитину змоги надалі стрімко розвиватися, змушуючи її навчатися в ритмі, розрахованому на середнього учня. Адже спроби всередині класної диференціації учнів за ступенем розумового хисту проблеми не вирішують.

Як відомо, обдарованими вважаються діти, інтелектуальний розвиток яких характерний

насамперед значним випередженням вікових норм. Для учнів, що володіють нестандартним мисленням і високим особистісно-творчим потенціалом, потрібні певні умови: удосконалення особистісно розвивальних компонентів у змісті освіти, діяльності конкретного навчального закладу, підвищення професійної компетенції викладачів у системі професійно-технічного навчального закладу, готовності методичних структур освіти до інноваційного розвитку; ефективної взаємодії навчальних закладів у плані розвитку обдарованих дітей.

Теоретичними засадами творчого розвитку особистості учнів у закладах професійно-технічної освіти сільської місцевості є врахування вміння учнів застосовувати на практиці нові технологічні процеси, передові прийоми і методи праці, а також інформаційне забезпечення працівників у закладах професійно-технічної освіти на базі комп'ютерної техніки; посилення гуманітарної спрямованості навчання, забезпечення взаємозв'язку соціальних та професійних знань, з метою формування духовного типу особистості майбутнього фахівця (Козловський, Гриців, 2016). Ще однією умовою є залучення учнів до активної продуктивної діяльності, взаєморозуміння й взаємопроникнення проблем освітнього та виробничого характеру.

Врахування принципу неперервної освіти виражає вимоги інтеграції загальної та професійної освіти, виділення її фундаментального базового та диференційованого, динамічно змінного компонента як умови постійного підвищення культурно-освітнього рівня людини – суб'єкта сучасної освіти, спілкування і пізнання. У розробці структурно-логічної схеми навчальних планів та програм доцільно враховувати необхідність здобуття майбутнім спеціалістом відповідної фахової кваліфікації після кожного етапу навчання.

Нові чинники, які впливають на умови підготовки робітничих кадрів (труднощі щодо зміцнення матеріальної бази, різке зростання витрат на підготовку фахівця, перепрофілювання та спеціалізація училищ, організація перепідготовки дорослого населення) є передумовами зміни організаційної структури взаємодії виробництва та професійної школи щодо розробки нових підходів до організації навчання. Створення навчально-виробничих об'єднань спрямоване на перебудову організаційних структур і перехід до підвищення рівня підготовки спеціалістів для конкретної галузі виробництва. Фахівці підприємства, які працюють у навчальних закладах за сумісництвом, беруть безпосередню участь у розробленні та впровадженні навчальних планів і програм,

спеціальних курсів навчання, методичних рекомендацій, планів виробничої практики. Особливо цікавими та сучасними є освітні мережі.

Інституційні мережі визначаються як сукупність інституцій, які виконують певну функцію (мережа закладів освіти, мережа бібліотек тощо). Найчастіше мова йде про так звану районну мережу.

Між школами, які реалізують різні освітні програми, виникає необхідність встановлення різного роду зв'язків, що забезпечують інформаційні мережі. Просторове розташування вузлів мережі не має значення, водночас, важливою стає підтримка людських стосунків. Прикладами такої мережі є Інтернет-мережа, мережні спільноти вчителів.

Соціально-функціональні або контактні мережі підтримують чи породжують нові людські стосунки різних і несхожих один на одного учасників мережної взаємодії.

Виходячи з цього, виділяють такі рівні мережної взаємодії як: обміну інформацією; розподілу обов'язків, який передбачає залучення до мережі різних шкіл, їх спрямованість на задоволення різних освітніх потреб громадян; формування соціально-педагогічних норм; ресурсного обміну між освітніми закладами; реалізації освітніх програм, а мережі відповідають індивідуальним освітнім програмам учнів.

Такі освітні мережі є надзвичайно актуальними у закладах професійно-технічної освіти сільської місцевості.

Для обдарованих учнів у закладах професійно-технічної освіти проводиться певна робота, пов'язана зокрема з конкурсами професійної майстерності та тренувальними фірмами. Предметні олімпіади та гурткова робота у закладах професійно-технічної освіти поширені значно менше, ніж у загальноосвітніх школах, ліцеях та гімназіях. Особливостями у закладах професійно-технічної освіти сільської місцевості є їх значна ізоляваність і обмеження можливостей учнів, пов'язаних з географічним розташуванням населеного пункту.

Надто складною є ситуація у віддалених селах, де випускники закладів професійно-технічної освіти часто обмежені чітким спрямуванням на конкретну роботу з першого дня навчання, що суттєво понижує мотивацію до творчості.

Останніми роками ситуація покращилася за рахунок стрімкого розвитку засобів зв'язку та можливостей інформаційно-комунікаційних технологій. Однак можливості ці використовують далеко не повністю. Якщо відволіктися від тех-

нічних та соціальних причин (складність роботи Інтернету, перебої у подачі світла тощо), то виявилося, що в для всіх закладів професійно-технічної освіти сільської місцевості, зокрема віддалених, існує значний потенціал для роботи з обдарованими учнями на основі використання та трансформації досвіду закладів вищої освіти, сільських шкіл та окремих закладів професійно-технічної освіти. Передусім це широке використання інноваційних технологій та тісна взаємодія з профільними закладами вищої освіти.

Узагальнення досвіду дає змогу стверджувати, що актуальними залишаються традиційні форми роботи з обдарованими учнями (гуртки, предметні олімпіади, факультативи, Малі академії наук, виставки, презентації, конкурси фахової майстерності, турніри, фестивалі, науково-практичні конференції тощо), більшість з яких доцільно проводити у взаємодії із закладами вищої освіти. Це насамперед конференції, конкурси, виставки та олімпіади. Для таких форм взаємодії так само традиційними залишаються пошук талановитих дітей та педагогічна підтримка їх особистісного й професійного розвитку.

Особливості закладів професійно-технічної освіти сільської місцевості полягають у тому, що їм притаманна ізоляваність, періодичні перебої у енергопостачанні, перевантаження учнів у позанавчальний час, можливість залучення жителів села до деяких профілів виробничого процесу. В цих умовах часто переважає доцільність використання індивідуального освітнього маршруту обдарованого учня. Водночас можливе застосування звичних методик, які передбачають пошук і відбір обдарованих учнів, а також моделювання, вивчення, узагальнення і поширення досвіду роботи з обдарованими учнями, відповідну підготовку викладача і майстра виробничого навчання тощо.

У закладах вищої освіти передбачена робота з обдарованими студентами, співпраця з іншими навчальними закладами, зокрема у закладах професійно-технічної освіти, які частково є джерелом майбутніх талановитих студентів. Тому закладам вищої освіти доцільно якнайширше включатися у взаємодію з цими навчальними закладами, де учні вже визначилися з вибором професії.

Методологічно творчий розвиток особистості учнів у закладах професійно-технічної освіти сільської місцевості – принцип наступності й неперервності у навчанні та синергетичний підхід, який трактують у закладах професійно-технічної освіти як відкриті самоорганізовані системи. Тому їхня спільна діяльність щодо роботи

з обдарованими учнями забезпечує взаємодію освітніх середовищ.

Результатом такої взаємодії стає інтегрований освітній простір щодо виявлення та розвитку обдарованих учнів сільської місцевості. У його межах передбачені узгодження та вироблення єдиних критеріїв обдарованості учнів, створення спільних проектів роботи, взаємодія науково-педагогічних та інженерно-педагогічних працівників за профілями підготовки учнів.

Окрім використання спільних традиційних форм роботи з обдарованими учнями у закладах професійно-технічної освіти, урахуваючи особливості сільської місцевості, доцільно активізувати інноваційні форми, передусім мережні форми взаємодії. Причини інтенсивного розвитку «мережної» освіти на селі полягають у тому, що окрема сільська школа не має достатніх ресурсів для забезпечення якісних освітніх послуг, тож вимушена шукати зв'язків, ресурсів поза школою, поза селом, в якому вона розташована. Форми взаємодії за «мережним» підходом: об'єднання, асоціації, спільноти, товариства.

Освітній округ як один із варіантів «мережної освіти» на селі є добровільним об'єднанням різнотипових загальноосвітніх навчальних закладів різних форм власності з дошкільними, позашкільними та іншими освітніми закладами, а також із закладами охорони здоров'я. Це дає змогу здійснювати освітню діяльність і в закладах, створених для забезпечення освітніх та культурно-освітніх потреб людей, які проживають у межах тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці (район, місто або їхня частина). Суб'єкти округу – навчальні заклади всіх типів і форм власності та відомчої підпорядкованості: загальноосвітні навчальні заклади (у тому числі навчально-виховні комплекси, навчально-виховні об'єднання); позашкільні навчальні заклади; міжшкільні навчально-виробничі комбінати; профе-

сійно-технічні навчальні заклади, установи культури тощо.

Щодо інших форм, то серед них доцільно використовувати наукові проекти учнів, спільні науково-галузеві проекти, віртуальні конференції, презентації, електронне моделювання творчих ситуацій та завдань, комп'ютерні проекти, відео-майстер-класи, нові дистанційні розвивальні курси, літні табори для обдарованої молоді, видання збірників творчих робіт учнів, заохочення учнів до публікацій у ЗМІ, наукове спілкування в соціомережах тощо.

Висновки. Актуальною проблемою сучасності є творчий розвиток особистості учнів у закладах професійно-технічної освіти сільської місцевості. Складність моделювання, вивчення, узагальнення і поширення досвіду роботи з розвитку обдарованих учнів пов'язана з ізоляваністю закладів професійно-технічної освіти сільської місцевості, обмеженими можливостями ефективного функціонування таких закладів, переважанням учнів у позанавчальний час, необхідністю підвищення рівня готовності педагогів до пошуку, відбору та використання інноваційних методик роботи з обдарованими учнями. Методологічною основою творчого розвитку особистості учнів у закладах професійно-технічної освіти сільської місцевості є принцип наступності та неперервності у навчанні та синергетичний підхід. Важливими є залучення учнів до активної продуктивної діяльності, взаєморозуміння й взаємопроникнення проблем освітнього та виробничого характеру на основі принципу неперервності освіти, зокрема використання освітніх мереж у закладах професійно-технічної освіти сільської місцевості та активізація використання інноваційних форм навчання.

До подальших напрямів відносимо дослідження можливостей удосконалення інтегративного освітнього простору в системі закладів вищої освіти та професійно-технічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценко І. А. Виховання обдарованої молоді в навчальному закладі професійної освіти. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 5. С. 5–16.
2. Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю на 2007–2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1016 від 08.08.2007 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1016-2007-%D0%BF>
3. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 368 с.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результат досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : [ПП Рута], 2007. 320 с.
5. Козловська І. М., Якимович Т. Д. Професійна орієнтація в умовах фахового навчання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 17. Київ-Вінниця : ООО «Планер», 2008. С. 44–48.
6. Козловський Ю., Гриців В. Взаємодія ПТНЗ сільської місцевості та вищих навчальних закладів у роботі з обдарованими учнями. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. 2016. Вип. 46. С. 16–22.
7. Ляшенко С., Євтюк А. Шляхи у майбутнє і філософія освіти. *Освіта і управління*. 2002. Т. 5, № 3. С. 135.

8. Обдаровані діти : програма Національного фонду соціального захисту матерів і дітей «Україна – дітям». URL : <http://voeto.ru/nuda/kam-yanobridsekij-budinok-dityachoyi-ta-yunasekoyi-tvorchosti/main.html>
9. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : наук.-метод. посіб. /за ред. В. В. Рибалки. Київ ; Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 388 с.
10. Теплов Б. М. Способности и одаренность. *Ученые записки Государственного науч.-исслед. ин-та психологии*. Том 2. Москва, 1941. С. 20–39.
11. Ястребова В. Я., Варецька О. В., Гашенко І. О., Кондратова Л. Г. Феномен сільської школи в освітньому просторі України: наук.-метод. посіб. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2010. С. 166–169.

REFERENCES

1. Hrytsenok I.A. Vychovannia obdarovanoi molodi v navchalnomu zakladi profesiinoi osvity [Education of the gifted youth at the educational establishment of professional education]. *Psychological and pedagogical sciences*, 2012, Nr 5, pp. 5-16 [in Ukrainian].
2. Derzhavna tsiliova prohrama roboty z obdarovanoi moloddu na 2007-2010 roky [National target program of work with the gifted youth for 2007-2010]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1016 of August 8, 2007. Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1016-2007-%D0%BF> [in Ukrainian].
3. Druzhinin V.N. Psikhologiya obshchikh sposobnostey [Psychology of common talents]. 2nd edition. Saint-Petersburg: Piter, 1999 [in Russian].
4. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultat doslidzhen [Talents, creativity, gifts: theory, methodology, research results]. Edited by V.O. Moliako, O.L. Muzyka. Zhytomyr: [PE Ruta], 2007 [in Ukrainian].
5. Kozlovska I.M., Yakymovych T.D. Profesiina oriientatsiia v umovakh fakhovoho navchannia [Professional focus in the conditions of professional training]. *Modern information technologies and innovative methodology of teaching in the process of specialist training: methodology, theory, experience, problems*: collection of scientific works, 2008, Iss. 17, Kyiv-Vynnytsia: LLC “Planer”, 2008, pp. 44-48 [in Ukrainian].
6. Kozlovskiy Yu., Hrytsiv V. Vzaiemodia PTNZ silskoi mistsevosti ta vyshchykh navchalnykh zakladiv u roboti z obdarovanyimi uchniamy [Interaction of the PTEE of rural area and higher educational establishments in the work with the gifted students]. *Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*. Series: Pedagogics and psychology: collection of scientific works, 2016, Iss. 46, pp. 16-22 [in Ukrainian].
7. Liashenko S., Yevtodiuk A. Shliakhy u maibutnie i filosofii osvity [Ways into the future and psychology of education]. *Education and management*, 2002, Vol. 5, Nr 3, pp. 135 [in Ukrainian].
8. Obdarovani dity [Gifted children]: program of the National Fund of Social Defense of Mothers and Children “Ukraine – to children”. Available at : <http://voeto.ru/nuda/kam-yanobridsekij-budinok-dityachoyi-ta-yunasekoyi-tvorchosti/main.html> [in Ukrainian].
9. Psykholohiia osobystisno oriientovanoi profesiinoi pidhotovky uchnivskoi molodi [Psychology of the personality-focused professional training of students]: scientific and methodological manual. Edited by V.V. Rybalka, Kyiv; Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2002 [in Ukrainian].
10. Teplov B.M. Sposobnosli i odarennoct [Talents and gifts]. *Scientific notes of State Scientific and Research Institute of Psychology*, Vol. 2, Moscow, 1941, pp. 20-39 [in Russian].
11. Yastrebova V.Ya., Varetska O.V., Hashenko I.O., Kondratova L.H. Fenomen silskoi shkoly v osvitniomu prostori Ukrainy [Phenomenon of the rural school in the educational environment of Ukraine]: scientific and methodic manual. Zaporizhzhia: Published by KPU, 2010, pp. 166-169 [in Ukrainian].